

"הכל הבל" – עיון במבוא לקהלת (א, א-יא)

מבוא:

1. הקושי בביאור ספר קהלת: י' קליין ומ' פוקס (עורכים), "קהלת", מגילות (עולם התנ"ך), עמ' 162:
אפשר לטעון, שקהלת הוא הסתום שבין ספרי המקרא. סגנונו קשה להבנה, ופעמים רבות לא ניתן לחדור בעדו. רעיונותיו לעתים תכופות מוזרים ואף סותרים זה את זה. זרם המחשבה מתפתל עקלקלות מנושא לנושא וחוזר חלילה, ללא מבנה כללי ברור, שידריך את הקורא בשחזורן ובפענוחן של מחשבות המחבר. עם זאת, העוצמה שבה מבטא קהלת את השקפתו על הטראגדיה האנושית, רדיפתו חסרת הפשרות אחר האמת כפי שהוא רואה אותה, ויכולת החבעה הפיוטית הבלתי רגילה שלו, בה נקל לחוש גם בקטעים שאיננו מסוגלים לרדת לעומקם, עושים את הספר לאחת היצירות הגדולות ביותר בספרות העולמית. הספר גומל לקורא על המאמץ שהוא תובע ממנו. אולם הקשיים בהבנת הספר מונעים מן הפרשן את האפשרות לתת לו פירוש מוסמך וסופי. בקטעים רבים ניתן לגלות פנים לכאן ולכאן, אם בשל אופי הסתום, ואם בשל דו-משמעות מכוונת מצד המחבר, שלעתים העדיף להעטות את רעיונותיו הראדיקאליים במעטה של ערפל. הפירושים שלהלן אינם מתיימרים אפוא להגיע לביאור מוסמך של כוונת הספר; מטרתם להביא מספר פירושים לשיקול דעתו של הקורא.

2. גבולות ה"מבוא" לקהלת

ראב"ע א', יא: אין זכרון – <...> עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים שיעלו על לב:
ראב"ע י"ב, ח: הבל – <...> אמר נתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים:
רשב"ם א', ב: שתי המקראות הללו: "דברי קהלת", "הבל הבלים", לא אמרן קהלת כי אם אותו שסידר הדברים כמות שהן.
רשב"ם י"ב, ח: הבל הבלים – עכשיו נשלם הספר. ואותן אשר סידרוהו אמרו מיכאן ולהבא. לומר כל דברי העולם הנוהגין בו הבל הבלים אמר קהלת.

קריאה ראשונה: תלונה על קוצר ימיו של האדם העומד מול נצחיות העולם

1. פתיחה – זמניות מעשי האדם (ניגוד בין האדם לעולם):

(ב) הַבֵּל הַבְּלִים אָמַר קִהְלֵת הַבֵּל הַבְּלִים הַכֵּל הַבֵּל:
הבל – חסר קיום, כמו: (תהלים קמ"ד, ד) אָדָם לְהַבֵּל דְּמָה יָמָיו כְּצֶל עוֹבֵר; (איוב ז', טו) מָאֲסֵתִי לֹא-לְעֵלִם אֶחְיֶה תְּדַל מִמֶּנִּי כִּי-הַבֵּל יָמִי:
ראב"ע: "שלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל, ויש בו שורש עומד... הכל הבל!"
דעת מקרא: "כל מעשי בני אדם – הכל חולף וכלה ואין לו קיום לאורך ימים."
(ג) מֶה יִתְרוֹן לְאָדָם בְּכֹל עֲמָלוֹ שְׁיַעֲמַל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:
מה יתרון – מה נשאר/ נותר (זו הוראתו הבסיסית של השורש ית"ר).
רשב"ם: "מה יתרון – איזה שכר וריוח יש לו לאדם בכל עמלו שהוא עמל תחת השמש, שהרי סופו עבר ובטל מן העולם וטוב (ני"א ושוב) לא יהיה לו."
תחת השמש – קהלת מגביל את עצמו למאורעות בעולם הזה, כעולה משימושו הרווח בניב "תחת השמש". כך עולה למשל (בי' פס' יז-יח): וְשָׁנְאֵתִי אֶת-הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי-הַכֵּל הַבֵּל וְרַעוּת רֹחַ: וְשָׁנְאֵתִי אֲנִי אֶת-כָּל-עַמְלֵי שְׂאֵנִי עֹמְלֵי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאֵינֶתְנוּ לְאָדָם שְׂיִהְיֶה אַחֲרָי:
(ד) דוֹר הַלֵּךְ וְדוֹר בָּא וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת:
ניגוד חריף בין דורות האדם החולפים לבין נצחיותה של הארץ בה הם חיים.
ר' יוסף קרא: "דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת – פתרונו: כל הדורות עוברים ובטלים, דור אחר דור, כמה שעברו הדורות הראשונים, כן יעברו הדורות הבאים אחריהם, לפיכך אני אומר על האדם: שהוא כולו הבל, אבל הארץ אינה הבל, לפי שהיא לעולם עומדת."

2. הנצחיות המופלאה של היקום

(ה) וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְאֵל מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זֹרֶחַ הוּא שֵׁם :
 בניגוד למעשי האדם הנעשים תחת השמש (שהם זמניים), השמש עצמה נצחית. תיאור השמש כבעלת
 קיום תמידי למשל בתהלים פ"ט, לו: זָרְעוּ לְעוֹלָם? הֲיֵהָ וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ נִגְדִי :
 ר' יוסף קרא: "זרח השמש ובא השמש וגו' – ואם תאמר: גם על השמש אני יכול לומר הוא הבל,
 שהרי בבוקר זרח ממזרח ולערב הוא שוקע? אין לומר כן, שאם ראיתו שוקע לערב, אל מקומו שראיתו
 אתמול זרח משם, תראהו גם היום זרח הוא שם..."
 (ו) הוֹלֵךְ אֶל דְּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל צָפוֹן סוֹבֵב סִבְבַּת הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל סְבִיבֹתָיו שָׁב הָרוּחַ :
 רשב"ם: "ועל סביבותיו שב הרוח – וכן סובב וחוזר חלילה לעולם... אבל אדם היום כאן ומחר בקבר
 ומעשיו נפסקין שלא יזכר עוד. על כן נאמר מה יתרון לאדם."
 (ז) כָּל הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל הַיָּם וְהַיָּם אֵינָנוּ מְלֵא אֶל מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הַלְכִים שֵׁם הֵם שְׁבִים לְלֶכֶת :
 רשב"ם: שם הם שבים ללכת – גם למחר הם שבים והולכים אל היס, שלא יניחו הנחלים מנהגן
 ומרוצתן. אבל האדם מניח מנהג ווסתו להיות בטל מעולמו. הכל מוסב על היתרון.

3. חולשת האדם לעומת נצחיות העולם

(ח) כָּל הַדְּבָרִים יִגְעִים לֹא יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא תִשָּׁבַע עֵינָיו לְרֵאוֹת וְלֹא תִמְלֵא אֲזָן מִשְׁמָע :
 ר' יוסף קרא: "כל הדברים יגעים – פתרונו: יש דברים הרבה שאינם בטלים לעולם, ואם באתי
 להזכירם היו מיגעים אותי לפי שהם בלי מספר, ולא יוכל איש לדבר, ולהג הרבה יגיעת בשר הוא, ואם
 באתי להזכירם לא יוכל איש לדבר.
 לא תשבע עין לראות – לפי שכל מה שהוא רואה דומה בעיניו כאילו הוא חדש, וכן לא תמלא אוזן
 משמוע: לפי שכל מה שהוא שומע דומה בעיניו כאילו לא שמע אדם מעולם כזאת. ואינו כן, אלא מה
 שהיה הוא שיהיה כו' ואין כל חדש וגו'."
 (ט) מֵה שֶׁהָיָה הוּא שֶׁהָיָה וּמֵה שֶׁנֶּעְשָׂה הוּא שֶׁנֶּעְשָׂה וְאֵין כָּל חֲדָשׁ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ :
 (י) יֵשׁ דְּבָר שֶׁיֵּאמַר רָאָה זֶה חֲדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מְלֻפְּנָנוּ :
 (יא) אֵין זְכָרוֹן לְרֵאוֹתֵינוּ וְגַם לְאֲחֵרֵינוּ שֶׁהָיָה לֹא יִהְיֶה לָהֶם זְכָרוֹן עִם שֶׁהָיָה לְאֲחֵרֵנוּ :
 זכרון – שריד/זכר, כמו (ב', טז): כִּי אֵין זְכָרוֹן לְחַכְמֵי עִם הַכֹּסִיל לְעוֹלָם בְּשֶׁפָּבַר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכַּח...
 דעת מקרא: "לראשונים – לדורות הקדמונים... כשם שגם לאחרונים שבאו אחרי הראשונים לא יהיה
 זכר. עם שיהיו לאחרונה – אצל אלה שיהיו אחרוני אחרונים..."
 מה נורא להיות אדם, אשר אין למעשיו קיום, ונגזר שיעלמו בתהום הנשיה, כפי שנעלמו קודמיו
 ומעשיהם, כך יעלם גם הוא ומעשיו.

קריאה שניה: תלונה על חוסר המשמעות במחזוריות הקיום של האדם והעולם

1. פתיחה – הכל הבל!

(ב) הִבֵּל הַבְּלִים אָמַר קִהְלֵת הִבֵּל הַבְּלִים הַכֹּל הַבֵּל :
 הבל – אווילי, כמו (ירמיה י', ג): "כִּי-חֲקוֹת הַעַמִּים הִבֵּל הוּא כִּי-עַץ מִיַּעַר כָּרְתוּ מַעֲשֵׂה יְדֵי-חֶרֶשׁ בְּמַעֲצָדִי."
 רש"י: הבל הבלים אמר קהלת – קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירה שבעת ימי בראשית שהכל הבל
 של הבלים הוא:
 (ג) מֵה יִתְרוֹן לְאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמַל תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ :
 רש"י: "מה יתרון – שכר ומותר". באופן דומה לקהלת ג', ט: מֵה-יִתְרוֹן הַעוֹשֶׂה בְּאֶשֶׁר הוּא עֹמֵל :

2. המחזוריות חסרת המשמעות של האדם והעולם

דעת מקרא: "בפסקה הבאה (ד-ח) מונה קהלת ארבעה דברים החוזרים ונשנים בעולם: התחלפות
 הדורות על פני הארץ, סבוב השמש, סבוב הרוח ומהלך הנחלים לים, כדי להקיש וללמד מזה, שגם
 הנעשה 'תחת השמש', כלומר: בחברת בני אדם, הוא חוזר מימות עולם ואין בו חדוש."

(ד) דור הַלֵּךְ וְדוֹר בָּא וְהֶאֱרַךְ לְעוֹלָם לְעַמְדָּת:

ראב"ע: "ואמר על הארץ שכל הנוצרים ממנה אליה ישובו כעניין כי עפר אתה ואל עפר תשוב." המין האנושי מתקיים במעגליות מוחלטות מבלי שישנה בדבר את עולמו. דור מת ונטמן בעפר ודור חדש נוצר מן העפר, דבר לא נוסף ודבר לא נגרע (ראה למשל ג', כ).

(ה) וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶל מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זֹרֵחַ הוּא שָׁם:

(ו) הוֹלֵךְ אֶל דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל צָפוֹן סוֹבֵב סָבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ וְעַל סִבְיַבְתָּיו שֵׁב הָרוּחַ:

השורה הזו יוצרת תחושה של תנועה תזזיתיות, דבר שאכן הולם את הרוח. תחושת התנועה נוצרת מכך שפעולת הרוח מקדימה את שמה, וכן מריבוי הפעלים בפסוק (מתוך 14 מילים 7 מתארות תנועה!). יש שיאמרו על תנועת הרוח, מהומה רבה על לא מאומה, מכל ההתרוצצות הנצחית אין שום רווח ותועלת.

אברהם קריב, שבעת עמודי התני"ך, עמ' 217: לא כן, לכאורה, הרוח, הרץ ורץ מי יודע להיכן. אצה לו הדרך, כמי שנחפו אלי מטרה נכספת, אך הנה, כאילו שב בחשאי על עקבותיו, הוא חוזר ורץ ממקומו הקודם, ושוב בזריזות הקודמת, כביכול הפעם הוא כבר יודע מטרתו, וכן מנהגו כל הימים. הרי שכל איצתו-ריצתו היא ללא "מאין" וללא "לאן", אלא רק בעקבות עצמו בלבד.

(ז) כָּל הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל הַיָּם וְהַיָּם אֵינָנוּ מְלֵא אֶל מְקוֹם שֶׁהִנְחָלִים הַלְכִים שָׁם הֵם שְׂבִים לְלֶכֶת: **ש"ל גורדון, קהלת:** "אף זרימת המים שבנחלים היא לשוא: הם מביאים תמיד מים אל הים, והים נשאר כמו שהיה..."

(ח) כָּל הַדְּבָרִים יִגְעִים לֹא יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא תִשָּׁבַע עֵין לְרֵאוֹת וְלֹא תִמְלֵא אֶזְנוֹ מִשְׁמַע:

כל הדברים יגעים – כל הבריאה יגעה, ונעה בחוסר כוח ועניין.

אברהם קריב, שבעת עמודי התני"ך, עמ' 217-218: "אין צורך לומר שזה לא הטבע של ספר תהלים המלא חדווה וחיות ורננה ונושם אלוהות. קהלת מדגישה את השגרה של תנועת השמש: "וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם", ומשורר תהלים מתפעם מהשמש: "והוא כחתן יוצא מחופתו, ישיש כגיבור לרוץ אורח". כל יום יוצא השמש כחתן, כאילו היום הוא יום ראשון לבריאה, והוא יוצא בשמחה מחדשת למלא תפקידו, כגיבור זה השש להפעיל כוחו. לא חזרה היא אלא "בראשית" מתמדת, והבורא לא פרש מבריאתו ופעולתו בה אינה פוסקת ("תשת חושך ויהי לילה"), הודה והדרה הוא לבושו ("הוד והדר לבשת"). משוררי התני"ך אומרים לאדם: באת לעולם אלוהי! וקהלת אומר: נפלת לעולם שיוצרו כוננו כמין שעון והוא "סובב הולך"..."

(ט) מֵה שֶׁהָיָה הוּא שֶׁהָיָה וּמֵה שֶׁנֶּעְשָׂה הוּא שֶׁנֶּעְשָׂה וְאֵין כָּל תְּדַשׁ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ:

ראב"ע: "מה שהיה – ... והעניין כי תהו המה כלם ועניין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו עגולות חוזרות חלילה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם: ומה שנעשה הוא שיעשה – על הכללים שהם שומרים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ... והענין אף על פי שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש:"

מֵה שֶׁהָיָה/ הוּא שֶׁהָיָה/ וּמֵה שֶׁנֶּעְשָׂה/ הוּא שֶׁנֶּעְשָׂה/ וְאֵין כָּל תְּדַשׁ/ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ -המקצב המונוטוני שיוצר הפסוק עשוי להעלות בדעתנו את הנצחיות הבלתי נסבלת של הקיום – מעגליות מוחלטת!

3. קוצר זכרונו של האדם

(י) יֵשׁ דָּבָר שִׁיאֲמַר רְאָה זֶה תְּדַשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֵלְמִים אֲשֶׁר הָיָה מְלַפְּנֵנוּ:

(יא) אֵין זְכָרוֹן לְרֵאשִׁינִים וְגַם לְאַחֲרִינִים שֶׁהָיָה לֹא הָיָה לָהֶם זְכָרוֹן עִם שֶׁהָיָה לְאַחֲרֵנָה:

עולם התני"ך: "לראשנים... לאחרנים – יש מפרשים כי הכונה לדורות ראשונים ולדורות אחרונים, אולם הפסוק עוסק בשאלת השתכחותם של מאורעות, ולא של דורות. לכן קרוב לודאי, שמילים אלה רומזות למאורעות שאירעו בעבר ולא להשתכחותם של מאורעות בעתיד, ושיעור הכתוב יהיה: כשם שנשתכחו המאורעות שאירעו בעבר, כן יאבד זכרם של מאורעות העתיד מלבם של אלה שיחיו בעתיד רחוק יותר."

א' כהנא, "קהלת", חמש מגילות, עמ' קכ"ט: "נראית וכולטת קביעות יציבה בתזרת הפעולות בטבע בלי קץ ובלי תכלית. מִחְזוֹרִיּוֹת תְּדִירָה זו אינה עלולה לשום שינוי: השמש זורח ושוקע על מנת לזרוח שוב, הרוח סובב סובב והולך חלילה, הנחלים שוטפים בלי הפסק לתוך הים והים אינו מתמלא. כך הולכת ונמשכת שלשלת בלתי פוסקת של דורי דורות, וכל דור חולף ועובר לו לתוך ים של שכחה, מבלי שישאר לו זכר אצל הדורות שבאים אחריו. כך נוהגת השיטה העולמית: העבר דומה להווה וההווה דומה למה שעתידי לבוא. מונוטוניות עולמית בתוך מסלול קבוע ובלתי משתנה."

סיכום:

1. בעיית הסתירות בקהלת

שבת ל' ע"ב:

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה¹. תחילתו דברי תורה, דכתיב (א', ג) "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש", ואמרי דבי ר' ינאי תחת השמש הוא דאין לו קודם שמש יש לו. סופו דברי תורה, דכתיב (י"ב, ג) "סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם" ...ומאי דבריו סותרין זה את זה? כתיב (שם ז', ג) "טוב פעם משחק" וכתיב (שם ב', ב) "לשחוק אמרתי מהולל"²! כתיב (שם ח', טו) "ושפחתי אגני את השמחה" וכתיב (שם ב', ב) "ולשמחה מה זה עשה"! לא קשיא: "טוב פעם משחק" – טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעולם הזה, משחוק שמשחק הקב"ה על הרשעים בעולם הזה, "לשחוק אמרתי מהולל" – זה שחוק שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעולם הבא. "ושפחתי אגני את השמחה" – שמחה של מצוה, "ולשמחה מה זה עשה" זו שמחה שאינה של מצוה.

ראב"ע על קהלת ז', ג:

שיראו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז"ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבתני אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבתני אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקל שבחכמים לא יתבר ספר ויסתיר [=יסתור] דבריו בספרו... ואחר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת...

2. אופי טענותיו של קהלת

אברהם קריב, שבעת עמודי התני"ך, עמ' 214-218:

מעבר לגליו הרוחניים של איוב היסורים, פשטו הגלים הצוננים של קהלת איש התענוגים. מקצו אדם נגדיים השמיעו השנים קולם, וצלילים בצלילים נגעו, גם נפרדו. המשבר שמתוכו צמח ספר קהלת שרשו דוקא בקוטב הברכה, לכאורה, שבעולם האדם – וזה המפתיע. פניהם השוחקות הראו לו החיים והוא החמיץ פנים כנגדם... אך עיקרו של ספר קהלת שוב בטענה חדשה שגם איוב לא השמיעה: לא רק זו צרה, שהאדם "שבע רוגז", כי אפילו היה שבע נחת אין החיים כדאים לחיותם, לפי שאין בהם דבר של ערך וחשיבות. איוב טוען: חיייו של אדם טראגיים הם, וקהלת עונה חלקו: כל עצמם הבל! ... איוב זועק על הסבל האנושי, כי חיים וסבל הם סתירה משוועת, ואם נתנו חיים לאדם, סבל בצידם למה? ואם סבל, למה חיים? "למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפשו" (איוב ג', כ) וקהלת תוהה: עצם החיים למה? הוא מעמיד חיים מול חידלון ומכריע: חדלון עדיף. "ושבתני אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה, וטוב משניהם את אשר עדן לא היה---". היאוש פסק פה סוף פסוקו....

וכאן באנו שוב להפרש שבין איוב וקהלת. שניהם מתריסים על גורלו של האדם, שניהם מערערים בקובלנותיהם יסודות מוסדים במקרא, אך איוב חש נוכחותו של אלוהים ועינו הצופיה, כדברו: "הלא הוא יראה דרכי וכל צעדי יספור" ולפיכך הוא זועק: למה איפה הדברים כפי שהם! ... אך קהלת איננו שואל למה ואיככה, אלא חורף כי אין שחר לסבלו של האדם ואין משמעות לחייו. וגם אילו הציקתו שאלה, אל מי יפנה ואלוהים רחוק: "כי האלהים בשמים ואתה על הארץ". איוב מתדין עם אלוהים, דורש משפט, אך משפט איננו ניתוק, כי אם המשך הדיאלוג התני"כי בין אלוהים ואדם, אם כי בצורה אחרת, ואילו אצל קהלת נפסק אותו הדיאלוג ונשאר רק מונוולוג של אדם בינו לבין נפשו. קהלת יכול לדבר על אלוהים ולא אל אלוהים.

¹ מקור זה מתבסס על הדרשה מפסיקתא דרב כהנא ח': "אייר בנימין בר לוי בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שהן מטיים לצד המינות. אמרו: כך שלמה צריך לומר "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש", יכול אף עמילה של תורה בכלל! חזרו ואמרו: אילו אמר "בכל עמלי ושתק, היינו אומר אף עמילה של תורה בכלל. כשהוא אומר "בכל עמלי", בעמלו – אינו מועיל, בעמילה של תורה – מועיל הוא. אייר שמואל ברי יצחק בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שהן מטיין לצד המינות. אמרו: כך היה שלמה צריך לומר "שמח בחור בילדותך ויטב לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך" (ויי, ט). משה אמר "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (במדבר ט"ו, לט) ושלמה אמר "והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך"!! הותרה הרצועה, לית דין ולית דיין!! וכיון שאמר "ידוע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפטי" (שם) אמרו יפה אמר שלמה!!

² בנוסח הגמרא בכתוב חסר, ומסתבר שקראו "מהללי".